

FNSiN

NOS

Nr 4 2020 Årgång 42

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. (Stadgar och mer information finns på hemsidan.)

Föreningens symbol (logga eller bomärke) är en plan över

Ismanstorps fornborg, men man kan också se den som en trädstam i genomskärning (alltså natur och samhälle).

Medlemsbladets namn, NOS, kommer av natur och samhälle. I regel finns på framsidan en bild av en nos i någon form (mule, tryne, näbb, nos ...) och på baksidan ofta, i mån av plats, något som har med samhälle att göra.

Styrelse

Ordförande:

Eric Bolander
072 - 3181225
eric.bolander@telia.com

Vice ordförande:

Soili Bisi-Ström
08-191252; 072- 9921669
soibis@outlook.com

Sekreterare:

Camilla Berg
08-26 25 84
camillaberg8888@gmail.com

Kassör, webbansvarig:

Eva Bolander
076-8452085
eva.bolander@telia.com

Programsamordnare

Lars-Olov Wallin
070-1714829
wallin.larsolov@gmail.com

Övriga ledamöter:

Nina Bohigas
070-4547724
Nina_bohigas@hotmail.com

Bente af Edholm
070-4000199
bente.fnsin@gmail.com

Henrik Hansson
070-3190150
henrikonthemove@gmail.com

Mikael Johansson
073-0657171
swoosh695@gmail.com

Helena Laitanen
073-394 61 24
hele49lait@gmail.com

NOS

Redaktion:

Soili Bisi Ström
Anders Schærström

Ansvarig utgivare :

Anders Schærström,
08-758 30 03; 070-693 91 28,
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:

nos.fnsin@gmail.com

ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Tryckt hos:

Åsö Föreningsråd 08 - 644 72 10

Föreningens hemsida:

www.fnsin.nu

e-post: info@fnsin.nu

Postadress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Medlemsavgiften 2020

Fullbetalande medlem: 160 kr

Ny medlem efter 1/7: 80kr

Familjemedlemmar(oavsett antal) 80kr

Betalas till plusgiro:

67 01 50—2

Våra böcker

(medlemspris, porto tillkommer) :

De goda ogräsen 50kr

Gotska Sandön 75kr

Kall ökensand 50kr

Spetsbergen 80kr

Tyresta 10kr

Beställ genom Erik Elvers

e.elvers@bredband.net

Framsidan: Lisa som gärna vill vara föreningens maskot.

Foto: Gunnar Sjödin

Styrelsen om årsmötet

Coronaepidemin ligger som en tung filt över oss och begränsar all vår verksamhet. Vi har inte kunnat genomföra några föredrag med undantag för ett som vi, i samarbete med föreningen Norden, kunde genomföra digitalt.

Alla planerade resor, till Estland, Island och Nyland har vi fått skjuta upp till ett kommande år. Helgbesöket på Risön kunde vi genomföra.

Vi börjar komma igång med en del vandringar och andra utomhusaktiviteter och vi hoppas kunna öka utbudet under hösten. Har du en idé om en aktivitet som vi kan genomföra så hör av dig till Lars-Olov. Allteftersom förutsättningarna ändras kan beslut om aktiviteter fattas snabbt. Så hav hopp, vi tror att det kommer att bli fler aktiviteter utöver dem som presenteras i detta nummer. Håll utkik efter de e-brev som skickas ut när det finns något att informera om.

Det inställda vårmötet

I styrelsen har det varit en punkt som bekymrat oss mycket och det är årsmötet som vi blev tvungna att ställa in. Vi har funderat på hur vi kan genomföra det och vägt för och nackdelar med olika alternativ. Att genomföra ett fysiskt möte är inte lätt och även om vi kan få tag på en tillräckligt stor lokal så är det problem för många att ta sig till en sådan lokal. Samma argument finns för att genomföra mötet utomhus. Förutom risken för dåligt väder och svårigheten att hålla avstånd men ändå vara så nära att vi hör varandra så är det transporten till mötet som krånglar till det.

Uppkoppling via datorer kräver att man har en kamera, mikrofon och högtalare kopplad till den, en läsplatta med internetkoppling eller en modern mobiltelefon. Vi tror att det exkluderar många av föreningens medlemmar.

Så här gör vi nu

Vi har kommit fram till ett förfarande enligt följande, som ett antal andra föreningar har använt. Vi skickar ut alla årsmöteshandlingar: Dagordning, Verksamhetsberättelse, och Revisionsberättelse till alla samt ett förslag till årsmötesprotokoll. Vi skickar det via e-post till de som vi har e-postadress till och via vanlig papperspost till övriga. När ni läst igenom handlingarna så skickar ni ett e-postbrev eller ett vanligt brev till oss i styrelsen där ni lämnar era ställningstaganden. Vi sammanställer det hela och meddelar resultat i kommande NOS. Tillsammans med årsmöteshandlingarna bifogar vi information om hur ni skall göra. Vi kommer att göra detta utskick så att det kommer några dagar efter att ni har erhållit NOS.

Höstmötet

Vi ser inte någon större möjlighet att genomföra något höstmöte heller i normal form utan tänker genomföra det på samma sätt. Det utskicket kommer runt den 15 november.

Vi hoppas att ni alla tycker som vi att detta är det minst dåliga sättet att genomföra våra viktiga demokratiska möten och hoppas att vi kan bli många som kan träffas till ett trevligt vårmöte 2021.

Har ni bytt e-postadress nyligen eller är osäker på om vi har rätt adress så skicka en e-post till styrelsen@fnsin.se.

Med vänliga hälsningar

Styrelsen

Får du medlemsbrevet?

Sedan två år tillbaka skickar vi ofta ut extra information i medlemsbrev via e-post. Alla medlemmar får inte dessa, eftersom de saknar eller inte har uppgett e-postadress. Känner du någon medlem som alltså inte får den informationen må du gärna vidarebefordra eller tipsa om sådant som kan intressera denna. Vill du komma med på sändlistan, vänd dig till Eva Bolander.

Grönlands digitalisering

För två år sedan höll Nicola Wendt ett föredrag för oss om digitaliseringen på Grönland. Hon hade då just börjat på ett forskningsprojekt om hur samhällets digitalisering kan påverka den grönländska identiteten. Vad händer när människor som lever i små samhällen med stora fysiska avstånd blir uppkopplade både inom landet och gentemot stora världen? Sedan dess har Nicola genomfört sitt projekt, skrivit en doktorsavhandling och disputerat. Hon bor för närvarande i London, men har anledning att komma till Stockholm – när det blir lättare att resa igen. Förhoppningsvis kan vi ganska snart återkomma till det här mycket intressanta ämnet.

Vadehavet med Nordens sydligaste nationalpark

Vadehavet är namnet på sydöstra Nordsjöns (Tyska buktens) kustområde, ungefär mellan Esbjerg i Danmark och Den Helder i Nederländerna vilket är en sträcka på ca 500 km. Dess yta är ca 10000 km². Den västra delen ligger mellan fastlandet och de väst- och östfrisiska öarna, den nordligaste delen innanför de nordfrisiska öarna. På dess speciella tidvattenförhållanden som ger rika och blandade biotoper finns det med på Unescos världsarvslista, merparten av det är djur- och naturreservat med flera Natura 2000-områden och den danska delen från Hobukten till tyska gränsen blev nationalpark år 2010, Nationalpark Vadehavet, som består av bl a Fanø, Varde Å och flera sumpmarker. Den fortsätter söder om tyska gränsen i Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer som inrättades 1985 (utökad 1999) och sträcker sig söderut till mynningen av Elbe. Miljontals flyttfåglar passerar Vadehavet två gånger om året och här finns också ett stort antal ungfåglar, fisk och marint djurliv. Nationalparkerna hyser många djur- och växtarter, av vilka en del bara finns här.

Ute i Tyska bukten ligger ön Helgoland, som behandlas i en separat artikel (s 6-7). För mer än 50 år sedan, sommaren 1968, var jag ett par veckor på den lilla nordfrisiska ön Hallig Hooge. Min far deltog i en nordisk kurs, anordnad av Kristinebergs marinbiologiska station (nu Kristinebergs Marina Forskningsstation), som var förlagd dit. Jag reste med och följde med på

Medeltida brunn långt utanför den nuvarande kusten, synlig vid ebb.

exkursionerna ute på de vidsträckta områdena som torrläggs vid ebb. Området har varit utsatt för flera förödande översvämningar, mera därom nedan, och det var tankeväckande att på havsbotten långt utanför de nuvarande öarna se stenrundlar som var rester av medeltida brunnar. Husen på ön var byggda uppe på konstgjorda kullar (warft) för att vara mera skyddade vid översvämningar.

Området är ett gränsland mellan hav och fastland, men också mellan Norden och Tyskland. Fram till år 1864 var hertigdömet Slesvig-Holstein med dansk befolkning i norr och tysk i söder förbundet med Danmark (om jag minns rätt gick Danmarks första järnväg mellan Altona vid Hamburg och Flensburg!), men efter kriget mot Preussen och nederlaget vid Dybbøl flyttades Danmarks gräns norrut till Kongeå. Danmark hade då, för en svag regering kallad "Millionen" eftersom den bestod av 1 original och 6 nollor! Efter första världskriget hölls en folkomröstning som ledde till att de nordligaste delarna av området återförenades med Danmark 1920.

Området bildades efter den senaste istiden, som slutade för 12000 år sedan, då floderna förde med sig stenblock som nöttes ner till grus och sand som bildade sandbankar i Västerhavet som med tiden blev dagens låglänta Sydvestjylland och Vadehavet. Tidvattnet – som vid orkan och västliga vindar som pressar in vattnet mot kusten kan ge en vattennivåhöjning med 4 m – har starkt bidragit till att forma landet. Under lugna förhållanden för det sand och organiskt material till låglänta områden (marskland) i kustområdet, sker översvämningarna någorlunda sällan slår växter rot, marken binds och landet växer (vid Rømø med upp till en decimeter om året). Översvämningarna medför att salthalten i marken varierar mycket vilket leder till speciell flora som ju även skall klara växlingen mellan fukt och torra. Även djurlivet är förstås anpassat till de omväxlande våta och torra perioderna. Vadehavet är näringsrikt och grunt vilket gör det till en idealisk plats för kiselalger som i sin tur blir mat för andra djur som plankton som i sin tur ger näring åt t ex sjöstjärnor. Även fågellivet är mycket rikt med runt 10 miljoner flyttfåglar, främst vadare, gäss och änder.

Tidvattnet bygger alltså på landet, men kan också ta mycket av det. Stormfloderna, med vattenstånd långt över det normala, har återkommit genom århundradena och särskilt de som kom åren 1362 och 1634 krävde många liv. Stormen 1362 ägnas ett kapitel i boken Väder som förändrade världen som anmäldes i NOS nr 3/2020, det var den som dränkte stora delar

av Nordfrisland inklusive den för den tiden ganska

Hamnen på Hallig Hooge vid ebb.

stora staden Rungholt, och lämnat de ovan nämnda brunsskoningarna som nu ligger långt ut i havet. Kustlinjen ändrades och tusentals människor miste livet, stormen kallas med skäl för Den Store Manddrukning. I oktober 1634 kom Den Anden Store Manddrukning som bl a ödelade ön Strand, men i gengäld växte ön Skallingen fram.

Den normala skillnaden mellan hög- och lågvatten är ca 1½ m, men lågt lufttryck kan få vattenytan att stiga 40 cm och om vinden pressar vattnet mot kusten blir följderna svåra. Man har byggt vallar för att skydda bakomliggande områden – detta är ett inslag i Theodor Storms suggestiva kortroman Spökryttaren (Der Schimmelreiter, 1888). I dec 1999 drabbades Danmark av en extremt svår orkan men vallarna klarade den tack vare att det var lågvatten, och det är nu mer än 100 år sedan stormflod orsakade dödsoffer i den danska delen av Vadehavet. Det finns nu skyddsvallar längs nästan hela den 500 km långa vadehavskusten, men en ny oroande utmaning är att klimatändring leder till häftigare stormar och uppvärmning av havet som gör att vattenvolymen ökar. Antalet stormfloder med vattenstånd mellan två och tre meter över det normala har mer än trefaldigats de senaste fyra årtiondena.

*Erik Elvers
Foton: Privata*

Hallig Hooge. Hus på "warft", kulle, för att minska utsattbeten för översvämningar.

Underlag hämtat från bl a

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Vadehavet>

<https://nationalparkvadehavet.dk>

Artikeln Genforeningen 1920 av Tage Kjær och Peter Astrup Madsen (Rosenholmeren, 15 juni 2020) som Anders Schærström vänligt försett mig med.

Helgoland

Den här artikeln grundas inte på egna upplevelser, till skillnad från exempelvis resebrev från Lübeck och Wismar i tidigare nummer av NOS eller uppsatsen om Vadehavet i detta nummer. Bakgrunden till att jag skrivit den är att det finns (mycket lösa) funderingar på en föreningsresa i Syddanmark och Nordtyskland, och som det framgår nedan har Helgoland historisk anknytning till Norden och skulle kunna inbegripas i en sådan resa, och i vart fall kan denna anknytning motivera en artikel.

Ute i Tyska bukten, drygt 50 km från fastlandet, höjer sig den isolerade ön Helgoland 61 m över Nordsjön. För 2500 år sedan var ön mer eller mindre landfast med Friesland. Det är i själva verket sedan år 1720 två öar, med en sammanlagd yta av knappt 2 km². Huvudön består av brokig skiktad sandsten som är hårdare än de sediment- och sandlager från den senaste istiden som omgett den men eroderats bort. Drygt 1 km österut och skyddad av huvudön ligger en sanddynsö, som mest 6 m hög, där det år 1837 grundades ett havsbad. Det går en färjeförbindelse mellan de båda öarna.

Man kan nå ön med båt (restid 2-2½ timme) från Bremerhaven, Büsum och Cuxhaven (från de två sistnämnda orterna kan man också flyga på en halvtimme) och vidare finns en snabbfärja (katamaran) från Hamburg och Cuxhaven. På somrarna går även färjan Adler Cat mellan Helgoland och diverse platser, bl a ön Sylt, Ön är med sina små avstånd

i princip såväl bil- som cykelfri.

På Helgoland finns ett vandrarhem där flera rum har egen dusch / toalett. Det nås via e-post info@jugendherberge-helgoland.de

För att skydda ön från ytterligare erosion har man på en del sträckor uppfört betongmurar. Särskilt försöker man skydda den 47 m höga rauken Långa Anna ute i havet som tillsammans med några klippor på ön är världens minsta naturskyddade område och Tysklands enda fågelberg. Ön är förstas rastplats för flyttfåglar och besöks regelbundet av ca 250 olika fågelarter, och på våren flyttar 5000-10000 fåglar in på klippyllorna. Det finns goda möjligheter att se bland annat sulor, stormfåglar och olika alkor. För ett par år sedan sågs t o m en albatross som normalt hör hemma på södra halvklotet! Sandön är särskilt känd för sitt sälbestånd. Floran är förstas präglad av salttåliga växter, men det kan nämnas att havtorn växer på Helgoland. Bland växterna kan vidare nämnas havsfänkål och klippkål, den senare ursprunget för alla odlade kålarter. Det finns också färgrika ängar med bl a orkideer. Via markerade vandringsstigar kan man gå runt mellan olika växtplatser utan att trampa sönder dem.

Helgolands Museum i Nordsjöhallen har visar öns historia, med tonvikt på konst, fotografi och litteratur samt kulturhistoria och därmed livet på ön, samt fossil och geologi.

Strandklippor och rauken Långa Anna.

År 2007 öppnade James Krüss-museet intill Helgolands Museum. Det ägnas James Krüss (1923 - 1997), författare och multitalang. Han har en anknytning till Sverige – han översatte några av Barbro Lindgrens böcker om Den vilda bebin till tyska.

Den ”Biologiska Anstalten” studerar hur Nordsjöns ekosystem förändras, både genom lokal påverkan som förändrad näringstillförsel från floderna och genom global påverkan och då förstås särskilt höjningen av den genomsnittliga vattentemperaturen som i Nordsjön varit 1.7° de senaste 50 åren. Man forskar också på varför hummerbestånden gått starkt tillbaka. Under normala år kan man besöka Alfred Wegener-institutets vetenskapliga dykcentrum.

Guidade vandringar ordnas på både huvudön och Sandön.

Det särpräglade språket, halunder, talas alltså av många av invånarna men anses, som så många andra språk, ha en osäker framtid. Tillsammans med språken på Föhr, Amrum och Sylt utgör det den ö-frisiska grenen av nordfrisiskan. Folkhögskolan erbjuder kurser, och det finns en lärobok *Wilear Halunder* som kan köpas på ön liksom litteratur på halunder. Fram till 1890 var den huvudspråket på Helgoland medan man talade plattyska i kontakterna med fastlandet, men när Tyskland då övertog ön från England (se nedan) började den trängas tillbaka av högtyskan.

Helgoland är en av de platser som förknippats med Atlantis-myten, men säkrare historiska fakta är att ön i Valdemar II:s jordebok 1240 räknades till Danmark, en tid var ett tillhåll för sjörövare och sedan tillhörde Holstein-Gottorp från 1402. Under stora nordiska kriget intog Danmark ön 1714, och 1807 besattes den av England som år 1890 bytte ut den till Tyskland mot Zanzibar utanför Östafrika. Under första världskriget blev ön en tysk flottbas men demilitariserades genom Versaillesfreden, varefter tyska trupper återvände 1935 och ön ånyo blev en flottbas (för ubåtar). I slutet av andra världskriget bombades ön och befolkningen evakuerades efter kriget varefter ön var ett träningsmål för brittiska flygvapnet tills den officiellt återlämnades till Västtyskland 1952 och befolkningen kunde återvända. Endast en byggnad, den 35 m höga fyren på Oberland, finns kvar från tiden före andra världskriget. Det kan nämnas att dess ljus med en räckvidd av 30 sjömil är det starkaste fyrskenet i Tyska bukten.

Omkring år 1910 hade ön 2300 invånare (av frisisk härkomst) och mottog under ”säsongen” (juni-sept) över 20000 badgäster, nu är invånarantalet ca 1500 men antalet turister runt 400000 vilket dock är en

Hummerbodnar i Museitradgården.

©Carsten Kusche

nedgång från 1970-talet då det rörde sig om ca 800000.

Förutom den rogivande och bilfria miljön, den särpräglade naturen och badmöjligheterna, är ett skäl till de många turisterna att ön inte ligger under EU:s tullregler varför t ex rusdrycker är billiga. Bland annat erbjuds över 850 sorter av whisky (!), jag tänker dock att det spelar en underordnad roll i funderingarna på ön som föreningsresmål. Annars är prisläget ganska högt eftersom så gott som allt måste fraktas dit. Färskvatten får man nu genom avsättning av havsvatten, medan man tidigare var hänvisad till att samla regnvatten.

Erik Elvers

Underlag hämtat från bl a

Nordisk Familjebok, uppslagsord Helgoland (1909)

Deutschland, alles was man wissen muss (Duden; 2015)

Peter Astrup Madsen: Helgoland – geologi og natur (Geografisk Orientering, nr 2 2017)

Peter Astrup Madsen: Helgoland – en historisk oversigt (Geografisk Orientering, nr ? 2018?)

<https://www.helgoland.de/> och undersidor eller sidor länkade från denna, främst

<https://www.museum-helgoland.de/>

<https://www.helgoland.de/so-ist-helgoland/forschung-und-lehre/>

<https://www.helgoland.de/wissenswertes/helgolaendisch-zum-kennenlernen/>

Fotografierna har vänligen tillhandahållits av Helgolands turistbyrå .

Sønderjylland och Danmarks sydgräns

– en invecklad historia (Kort version)

I år, 2020, har Danmark kunnat fira ett hundraårsjubileum. För hundra år sedan fick landet nämligen sina nuvarande gränser, då gränsen till Tyskland i södra Jylland flyttades söderut.

Enligt en anekdot, som min lärare i historia berättade, och som sedan Peter Astrup Madsen* påmint mig om, ska drottning Victoria en gång ha frågat sin utrikesminister Lord Palmerston om den ”schlesvigska frågan”, och ministern ska då ha svarat, att endast tre personer verkligen hade lyckats sätta sig in i den. En av dem var greve Christian af Augustenborg på den danska ön Als, men han var död. Den andre var en tysk professor, men han hade blivit galen på kuppen. Den tredje var han själv, men han hade glömt hur det hängde ihop.

Själva benämningen på regionen, södra Jylland, är en trasslig historia. Sønderjylland motsvarar Schleswig (da. Slesvig) och är historiskt ett landskap mellan vattendragen Kongeåen i norr och Ejderen i söder, gränsande till Holstein (danska: Holsten).

Vid Jyllands smalaste del uppförde danerna under järnåldern de försvarsvallar som kallas Dannevirke (och som har föreslagits bli världsarv). Äran av att ha åstadkommit vallarna tillskrivs kung Gudfred i början av 800-talet, men arkeologer har visat att den påbörjades några hundra år tidigare och kan ha fullbordats av drottning Thyra 100 år senare. Den tysk-romerske kejsaren Karl den store erkände år 811 Ejderen som Danmarks sydgräns. Från Dannevirke leder den urgamla *Hærvejen* ända till Viborg (*Hærvejen* betyder ordagrant härväg men också huvudväg)

Ett tag på 1200-talet omfattade det danska riket även Holstein och den pommerska kusten. Sedan följde en tid, då adeln från Holstein tog över allt mer gods i Sønderjylland. Drottning Margrete I försökte bevara regionen inom Danmark genom att köpa in mark och låta adeln styra sina egendomar som förläningar men hon fick även rätt till enklaver genom personliga lån till godsherrar i trångmål. Så följde några århundraden då Slesvig och Holsten kom att delas upp som ett lapptäcke. Hertigdömen delades genom arv i ännu fler enheter. Vissa delar regerades gemensamt av ett tyskt kansli i Köpenhamn. (Karta 1)

Även Sverige har haft ett finger med i maktspelen. En förbindelse mellan Sverige och Holsten uppstod redan under medeltiden. En av Valdemar Atterdags söner, Abel, gifte sig med grevedottern Mechtilde av Holsten, men efter att Abel stupat i ett fälttåg gifte hon om sig med Birger Jarl, vilket lär ha varit ett led i hennes egen

Karta 1. Sønderjylland och Holsten vid slutet av 1600-talet, uppdelat på områden som lydde under kungen, hertigar respektive kungens bröder, eller stod under gemensam regering samt några kungliga enklaver.

Källa: Ilsoe. Kartograf okänd.

strävan efter makt.

Sverige ville gärna ”ringa in” Danmark under kampen om makten över Östersjön, och sökte därför upprätthålla goda förbindelser med furstendömena söder om Danmark. Dessa, i sin tur, såg Sverige som en värdefull bundsförvant i sin strävan efter oberoende från Danmark. Karl X Gustav var gift med Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp, som via Karl IX:s dotter Katarina var befryndad med Vasa-ätten, och deras sondotter (Karl XII:s äldre syster) var gift med furstendömet hertig Fredrik. Kungar från ätten Holstein-Gottorp regerade Sverige under åren 1751-1818.

Efter reformationen blev Sønderjylland i kyrklig mening avskilt från Danmark och sammanfört med Holstein. Med reformationen följde också att modersmålet skulle vara gudstjänstspåk, vilket innebar danska enbart i norra delen och plattyska, senare högtyska, i södra delen.

Under 1800-talets nationalistiska anda uppstod bland invånarna i södra Jylland dansksinnade och tysksinnade

stämningar och rörelser som vill knyta hela området till endera sidan. Begreppet Sønderjylland kom till heders. Tysksinnade invånare gjorde uppror mot Danmark 1848, och på det följde Treårskriget 1848 – 1850, som inte ledde till någon förändring av gränsen. Sedan Preussen och Österrike angripit Danmark kom det stora nederlaget 1864 efter ett avgörande slag vid Dybbøl. Hela Schlesvig-Holstein kom då under preussiskt styre. Danmarks sydgräns flyttades alltså norrut, till Kongeåen.

Under första världskriget, då Danmark var neutralt, blev ungefär 30 000 ”danske sønderjyder” tvångsrekryterade till den tyska armén, eftersom de hamnat på den tyska sidan av dåvarande gräns, och mellan 5000 och 6000 föll ”för en sak som inte var deras” (Sørensen s 300), vilket rimligtvis stärkte de dansksinnades vilja.

Efter världskriget var ett inslag i Woodrow Wilsons fredsplan för Europa att folkomröstningar skulle avgöra gränsdragningen på södra Jylland. Folkomröstningen hölls, uppdelad på två zoner, den 10 februari och 14 mars 1920. Utslaget blev nog så tydligt. I den norra zonen röstade en klar majoritet för Danmark (Karta 2) och den 10 juli red kung Christian X över Kongeåen in i Nordslesvig.

Gränsen mellan Danmark och Tyskland delar nu Slesvig i Nord- och Sydslesvig. Officiellt har regionen i Danmark inte hetat Sønderjylland, eftersom den inte egentligen omfattar hela det landskapet, utan ”de Sønderjydske landsdele”, men vid en kommunreform 1970 bildades Sønderjyllands Amt, som efter en ny kommunreform 2007 ingår i Region Syddanmark.

Efter andra världskriget, då Danmark varit ockuperat av Nazityskland under ”fem förbandede år”, höjdes röster för att flytta Danmarks gräns söderut, men den ligger fast enligt beslutet för hundra år sedan. Pga. den rådande corona-farsoten har hundraårsfirandet uppskjutits till 2021.

Anders Scharström (med tack till Erik Elvers)

* Peter Astrup Madsen, historiker och geograf. Har tidigare medverkat med en artikel i NOS.

Källor till mycket mer detaljer:

Henriksson, Alf (1989) *Danmarks historia*.

Ilsøe, Peter (1951) *Nordens historie*. Gyldendals

Kjær, Tage K & Astrup Madsen, Peter (2020)

’Genforeningen 1920 – Hvad var det der skete?’ *Rosenholmeren, Særudgave*, 15 juni 2020. https://www.syddjurs.dk/sites/default/files/PDF/genforeningen_100_aar_særudgave.pdf

Nationalencyklopedin: *Schlesvig. Schlesvig-Holstein*

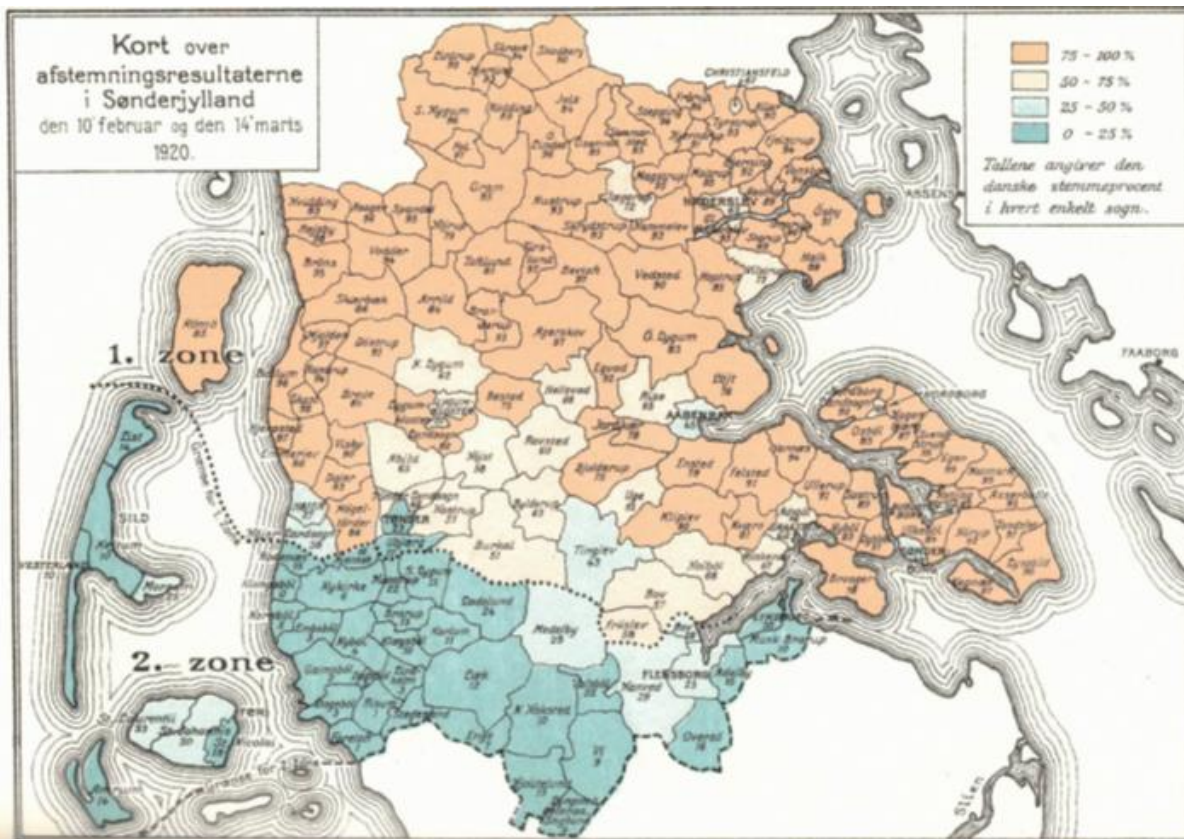
Rosendal, H. (1918, årtal saknas på trycksaken) *Fra Danskehedens Kamp i Sønderjylland*. Hagerups Forlag, København

Sørensen Søren (1987) *Nordens historie. En folkebog*. Nordiska rådet.

Wikipedia (danska): Sønderjylland <https://da.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8nderjylland>; Mechtilde af Holsten https://da.wikipedia.org/wiki/Mechtilde_af_Holsten

Kartor:

Vi har tagit kontakt med förlaget Gyldendal angående upphovsrätten till kartorna, men blivit hänvisade till att rätten tillfaller upphovspersonen själv och, 70 år efter dennes död, arvingarna. Upphovspersonen har emellertid inte kunnat spåras.

Karta 2. Resultatet av folkomröstningen 1920, sockenvis. Siffror och färger anger andelen dansk-röster.

Källa: Ilsøe. Kartograf okänd.

Kort beskrivning av Nynäshamns förhistoria

Nynäshamns stad med närmaste omgivning avskildes år 1947 från den urgamla modersocknen Ösmo och bildade en egen församling. Ösmo är inte bara Södertörns fornlämningsrikaste socken utan också en av de tätaste i Sverige. Efter Uppland har dessutom Södermanland flest fornlämningar i landet. Södertörn, som från åtminstone 1200-talet till mitten av 1600-talet hette Tören, var indelat i två härader, Svartlösa i NV och Sotholm i SÖ, under medeltiden kallade Övre respektive Yttre Tör.

Nynäshamns församling och hela kommunen tillhör alltså Sotholm tillsammans med Haninge kommun, tillsammans det gamla Yttre Tör. De fyra medeltida socknarna var Sorunda, Ösmo, Västerhaninge och Österhaninge. Områdets ö-socknar från Torö till Nämndö bildades först år 1889.

De äldsta spåren av människor i kommunen är boplatser från slutet av äldre stenåldern, kallad den mesolitiska tiden, då man enbart levde på jakt, fiske och insamlade av vilda växter. Dessa boplatser är belägna i samtida strandlägen minst 50 m över nuvarande havsnivå i Sorundas inre, nordligaste delar och de är minst 6000 år gamla. Högre upp på Hanveden har skickliga amatörarkeologer på privat initiativ under senare år lokaliserat många samtida, strandbundna boplatser ända upp till 80 m.ö.h., vilka är 8000 – 9000 år gamla.

Från yngre stenåldern för ca 4000 år sedan har ett antal boplatser från den s.k. gropkeramiska kulturen lokaliserats på en nivå av 20 – 30 m över nuvarande havsnivå, de flesta i backarna ovanför stranden vid Stora Vika och Marsta i Sorunda. En boplatz upptäcktes och grävdes delvis ut på 1970-talet vid Grönviksvägen i Nynäshamns norra del. Fynd därifrån är utställda på hembygdsgården. Trots att endast begränsade delar av boplatzen undersöktes, hittades flera tusen keramikskärvor, förutom andra fynd. I samma monter finns stenyxor av olika typer och ålder, de äldre utan skafthål, de yngre med skafthål, vilka skänktes, vanligen i början av 1900-talet, av boende i Nynäshamn. Tyvärr ansågs då inte fyndplatsen så viktig, men numera betraktas den som viktigare än själva föremålet.

På en tomt vid Vikingavägen ligger troligen en veterligen aldrig undersökt boplatz, indikerad av flera föremål av sten samt keramikskärvor, omtalade i ovan nämnda monter. Dessa fynd hittades på 1930-talet. Vid Blommenstorp N om Nynäshamn grävdes av okänd anledning en boplatz från samma tid som vid Grönviksvägen ut år 1987. Liknande attraktiva boplatzlägen för denna kultur kan finnas på den stora, samtida ön S om tätorten där bostadsområdet Sand

hamn nu ligger, samt på höjderna S om Hamnviken. Det hade varit intressant att bevaka schaktningen vid exploateringen av Sandhamn.

Den yngre stenåldern kallas också den neolitiska tiden, vilket innebär att man börjat röja små åkrar och hålla boskap. Huvudnäringarna var emellertid ännu jakt och fiske. Den gropkeramiska kulturens människor dekorerade sina lerkärl med bl.a. små gropar, vilket är anledningen till namnet på kulturen.

I vissa stråk av kommunen finns både gravar och andra lämningar från bronsåldern. Inga karaktäristiska lämningar från denna tid (ca 1500 – 500 f. Kr.) är hittills kända inom Nynäshamns församling. Kommunens tätaste förekomst av gravar av bronsålderstyp ligger emellertid som pärlband längs stränderna av ett smalt sund, som under yngsta bronsålder ännu sträckte sig mellan Norviken och Älvvikssjön via den lilla Val-sjön, alltså alldeles intill gränsen till Nynäshamns församling. För att i våra trakter komma in i bronsåldern måste man befinna sig minst 15 m.ö.h.

Under hela stenåldern och till stor del bronsåldern föredrog man att leva nära havet. Landhöjningen under forntidens sista epok, järnåldern (ca 500 f.Kr. – 1100 e.Kr), gav nya sedimentjordar att odla för en växande befolkning med ett nytt bosättningsmönster i inlandets dalgångar, med permanent bebodda gårdar och t.o.m. byar.

Under äldre järnålder (fram till ca 500 e.Kr.) finns många likheter med bronsålder, främst märkbar i gravarnas lägen, former och material. Dessa ligger ofta ensamma eller i små grupper i dominerande höjdlägen och består av rösen eller flacka stensättningar, anlagda av stenar vanligen utan täckande torv. Gravfälten är mindre än senare med större variation på gravformer. Inga gravfält inom Nynäshamns församling är av utpräglad äldre järnålderstyp, medan ensamliggande gravar på bergskrön kan vara alltifrån bronsålder till yngre järnålder.

Det är under den yngre järnåldern, alltså forntidens sista fem sekler, som kraftig befolkningstillväxt etablerar den nuvarande bygden med dagens ortnamn, vilka alltså i de flesta fall gavs redan under järnåldern. Generellt kan man knyta varje gravfält till en närbelägen, nutida gård/by bara genom att se på ortnamnen. Många av dessa gravfält är stora, vilket antyder lång användningstid eller stor befolkning. Gravfälten från denna tid är trots sin storlek bestående av nästan enbart välvda högar och likaledes runda, flackare stensättningar. Alla gravar är övertorvade redan vid anläggandet. De ligger i både krönlägen och i sluttningar av höjder.

Gropkeramisk boplats (ca 4500 år gammal), upptäckt vid exploatering för den nya storhamnen i Norvik nära Nynäshamn, utgrävd maj-november 2018. Nu järnväg.

Foto: Kjell Linnér

Endast i församlingens N del finns en liten utlöpare av den fornlämningsrika, yngre järnåldersbygden i Ösmo. Det är dalgången kring Kalvö ner till gymnasiet i N delen av tätorten. Här finns nio gravfält som tillhört befintliga eller ofta försvunna gårdar eller byar med följande namn, från NÖ mot SV: Kogersta, Kalvö, Berga, Karlsta, Solberga, möjligen Hassla, samt Rappsta och möjligen Kullsta.

Slutligen ska jag omnämna en typ av fornlämningar som fascinerar många och som finns representerad på minst tre platser i Nynäshamns församling samt minst 25 platser i kommunen, nämligen fornborgar. En är belägen på udden V om Nickstaviken, en SÖ om och en vid NÖ stranden av Fjättersjön. Den sistnämnda samt en nyligen registrerad vid Väggarö är alltså påträffade efter de båda stora inventeringarna som ägde rum på 1950-talet samt åren 1979 och 1981.

Flertalet undersökta fornborgar verkar vara anlagda vid mitten av järnåldern, under den förmodat oroliga folkvandringstiden, ca 500 e.Kr. Södermanland har betydligt fler borgar än något annat landskap, och påfallande många ligger på ett något avsides högt berg i förhål-

lande till den samtida bygden. Man talar bl.a. om s.k. tillflyktsborgar ute i skogen och farledsborgar längs vattenvägarna. De mer lättillgängliga partierna av borgbergen har anlagda vallar av natursten, och vissa borgvallar är imponerande, men de tre i Nynäshamn tillhör inte dessa.

Kjell Linnér

Artikeln har tidigare publicerats i *Ösmo bygd* nr 3/2005, årg. 28

Böcker

Vart tog länderna vägen?

Bjørn Berge: Länder som försvunnit 1840-1970
(Fischer & Co, 2017; norska originalet 2016)

Den norska arkitekten Bjørn Berge samlar bl a på frimärken, med planen att få ett märke från varje land och rike som funnits sedan England gav ut det första ”Penny Black” år 1840. Det är inget litet projekt, i världen har mer än 1000 regimer gett ut frimärken. Boken handlar om 50 ”länder” som inte längre existerar, några av dem i Norden eller i dess närhet. Den stora mängden har ingen nämnvärd anknytning till FNSiNs intresseområde, men jag tar mig likväl friheten att skriva dessa rader för NOS.

De länder / områden som ligger FNSiN närmast är Schleswig, Danska Västindien och Östkarelen, i någorlunda närhet av Norden finns vidare Helgoland, Allenstein (söder om Ostpreussen) och Danzig. Däremot tar boken inte upp någon av alla de tyska småstaterna som med tiden uppgick i Tyska riket, som Braunschweig, Württemberg, Bayern, Bremen för att bara nämna några.

Upplägget för varje land är en ruta med uppgift om när landet fanns, befolkningsantal och yta samt en karta som visar var i världen det låg och en översiktlig karta över själva landet (utan skala). Sedan följer ett par sidor med text om landets historia och kanske några kuriosa-uppgifter och om dess frimärksutgivning, illustrerad av ett av märkena, samt till sist några vidare lästips och ibland filmtips eller något lokalt matrecept.

Boken är trevlig att läsa om man är allmänt geografintresserad och tycker om att få rapsodiska och udda upplysningar. Ett exempel på en sådan här udda upplysning är att ett frimärke från näset Cap Jubu i sydligaste Marocko, om vilket man också får veta att Thor Heyerdahl höll på att kapsejsa med Ra I där, verkar vara tryckt med ett billigt mineralpigment som var känt för att slita extra hårt på tryckplåtarna.

Det framskyntar här och där att boken är skriven i Norge, t ex påpekas i avsnittet om Corrientes i NÖ Argentina att författaren Øvre Richter Frich lät flera av sina äventyrsromaner utspela sig där, i avsnittet om Östkarelen att Kalevala är ”en sorts motsvarighet till Norges Edda-dikter”.

Uppgifterna om invånarantal är ibland litet förbryllande. Det är inte alltid talet i faktarutan stämmer med vad som sägs i texten, och några gånger ges antalet med en bizarr för att inte säga befängd noggrannhet, t ex för det indiska furstendömet Nandgao som fanns 1865-1948 sägs det ha varit 126365 personer fast det rimligen varierat rätt mycket under de 80 åren.

Jag är skeptisk till uppgiften att språket i Sedang i Indo-

kina skulle ha mer än 50 vokalljud, när jag läste lingvistik sades det att de vokalkrikaste språken i världen hade uppemot 30 (som jämförelse 15-20 i svenskan).

Men även om jag alltså har litet randanmärkningar hade jag en nöjsam läsning!

Erik Elvers

Karthistorier

Francisca Mattéoli: Karthistorier

(Bonnier Fakta, 2015; översättning Björn Wahlberg)

Boken, som har undertiteln Atlas över expeditioner till världens vita fläckar, har inte ett insmickrande yttre. Med en pärm i tjock papp kring sidor i A4-format för den mina tankar närmast till ett kompendium jag hade på Universitetet, även om pärmen pryds av en karta över ett flodsystem i Alaska. Men när man slår upp boken stiger humöret, åtminstone om man som jag är intresserad av kartor för sådana finns det ca 50 st, från 1400-talet fram till första delen av 1900-talet.

Boken är indelad i sju kapitel, t ex Försvunna städer, Längs vägen och Världar av is, som innehåller olika artiklar om t ex Petra, Appalachian Trail respektive Grönland jämte kartor med viss anknytning till artikeln. Jag skriver viss anknytning eftersom kartorna inte nödvändigtvis visar det som artikeln handlar om, t ex har artikeln om vandringsleden Appalachian Trail från Georgia till Maine, som invigdes 1937, en från 1890 över indianspråken i Nordamerika och en som visar de brittiska och franska kolonierna där 1750-1760.

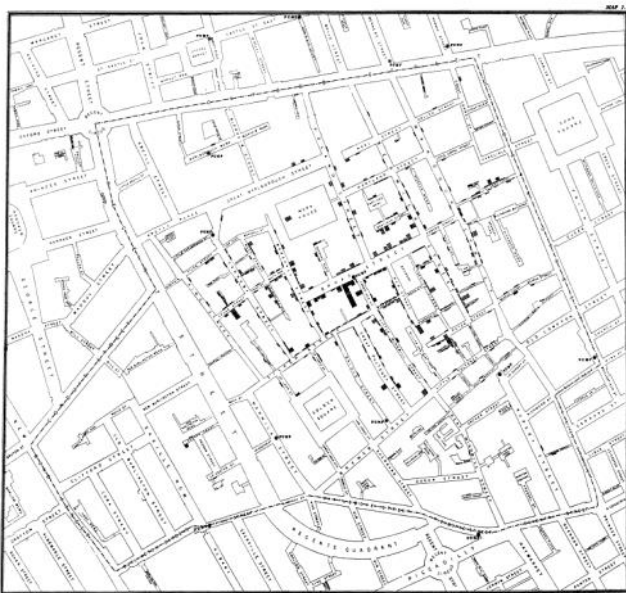
Som alltid i en sådan här bok kan undra ”varför är inte det här med när det där är med”. Järnvägarna som tas upp i kapitlet På spåret är Transamerikanska järnvägen och Orientexpressen, medan Transsibiriska saknas (och en resa med Orientexpressen kan väl f ö inte betecknas som en expedition till en av världens vita fläckar). Inget område i Oceanien har fått rum i boken. Artikeln om Loch Ness inleds med en beundrande text om Timothy Ponts goda karta över Skottland från 1580-1590 som finns bevarad i Edinburgh, men artikeln illustreras med två andra kartor, den ena från 1616.

Ett par fel har jag noterat, till artikeln om den legendariska Route 66 finns en karta över Nordamerika som anges vara från slutet av 1800-talet men är från 1839 (Los Angeles och San Fransisco saknas, Texas som blev delstat 1843 ingår inte i unionen men det gör stora delar av British Columbia, Alaska betecknas som Russian America; f ö har Island en märklig form där Mt Hecla är beläget långt nere i SÖ i närheten av C(ape) Closterbay (Kirkjubæjarklaustur?)); kartan över Argentina i artikeln om missionsstationerna där är inte från

1882 utan från 1890 (i samma artikel står om dem ”De finns fortfarande kvar, åtminstone det som återstår av dem” (!)). Jag undrar också över vad som sägs vara detalj av en karta över Madagaskar från 1700-talet, men som är väldigt lik beskrivningen i texten av Martin Behaims jordglob från slutet av 1400-talet.

Även om det alltså finns vad jag ser som litet slarvfel i texten var det lustfyllt att fördjupa sig i kartorna. Man bör ha ett bra förstoringsglas till hands när man gör det!

Erik Elvers

Dr John Snows berömda karta över kolerafallen i Soho 1854. Fallen, som visas med streck ("coffins") bildar ett slags kluster kring brunnen i Broad Street.

Farsoter och pandemier

Per-Erik Åbom: *Farsoter och pandemier* (*Atlantis förlag 2015; ca 400 sidor*).

Jag råkade få syn på boken på Flens bibliotek sommaren 2020 och lånade den eftersom ämnet var aktuellt. Det är jag glad att jag gjorde, den visade sig vara mycket innehållsrik, intressant och rolig och jag vill varmt rekommendera den. Författaren är pensionerad infektions- och smittskyddsläkare men också präst i Svenska kyrkan, han avslutade följande teologistudier med en uppsats om läkare och sjukdomar i Gamla testamentet.

De flesta av bokens knappt 30 kapitel behandlar olika sjukdomar, av vilka många förekommer eller förekommit i Norden, efter ett inledande kapitel med etymologiska kommentarer till ordet farsot och en förteckning över 17 böcker om infektionssjukdomar i allmänhet. Det finns också ett par kapitel om människokroppens infektionsförsvar, vaccinationer och om sulfa och penicillin. Till bokens förtjänster hör dels att nästan alla kapitel avslutas med många tips om vidare läsning, mest facklitteratur men också skönlitteratur som *Pesten* av Albert Camus eller *Expeditionen* av Bea Uusma, dels ett sak- och namnregister. Att författaren är intres-

serad av etymologi märks på flera ställen i boken, i kapitlet om veneriska sjukdomar nämns att syfilis länge behandlades med kvicksilver varefter det följer utvecklingen att vi i våra dagar mest kommit i kontakt med det ämnet i amalgam och att det ordet kommer av arabiskans bestämda artikel al och málagma som är ett grekiskt ord för mjukmedel.

Boken behandlar inte bara farsoter och pandemier i traditionell mening utan även t ex borrelia och trikinförgiftning, den senare i kapitlet *Ät aldrig korbv*. En udda uppgift i samma kapitel är följande att en tysk forskare och politiker råkade i gräl med Otto von Bismarck och av honom utmanades på duell, forskaren hade då rätt att välja vapen och föreslog duell på korbv – de skulle äta varsin korbv av vilka den ena var späckad med trikiner. Duellen blev aldrig av...

Kapitlet om de olika sjukdomarna brukar innehålla bl a en beskrivning av hur sjukdomarna yttrar sig, inkubationstider, en beskrivning av historiska epidemier och hur de utvecklats sig genom tiden, t ex att smittkoppor utrotats eller att TBE i Sverige spritt sig från sitt gamla kärnområde Stockholms skärgård och Mälardalen. Kapitlet om kolera tar förstås upp läkaren John Snow som genom att rita in dödsfallen i epidemin i London 1854 på kartor fann att smittan spreds genom förorenat vatten i vissa pumpar. (Se bilden till vänster.)

Kapitlet *Får med klåda* behandlar galnakosjukan och liknande, och där sägs att ordet *scrapie*, en sjukdom som drabbar får, kommer från isländskans *skrapie* som betyder *skrapa* (de drabbade djuren får klåda och skrapar sig för att lindra den). Jag har dock i isländska aldrig stött på det ordet, eller något annat som bildats på det sättet, verbet *skrapa* heter även på isländska *skrapa* (sjukdomen är möjligen den som på isländska heter *kringlusótt*). Författaren kan, med sin breda kunskapsbas, ge en hel del bibelhänvisningar, men konstaterar i samma kapitel *Får med klåda* att 5 Mos. 14:21 kan ge bibelläsaren problem, där ges levnadsviisdomen ”I skolen icke äta något självdött; åt främlingen som bor inom dina portar må du giva sådant, och han må äta det; eller ock må du sälja det åt en utlänning.”

Boken innehåller alltså många trevligt presenterade uppgifter, ibland med oväntade utvecklingar som den ovan nämnda etymologin för amalgam eller påpekandet att filmen *Den tredje mannen* – i vilken penicillin ingår i dramatiken – är mycket sevärd med efterkrigstidens Wien-miljöer och Anton Karas’ musik på cittra. Den är mycket välskriven, även om det förekommer både ”bland de som” och ”bland dem som” (inkonsekvent, även om båda nu ses som korrekta). Jag störcdes också, i kapitlet om hiv och aids, av den felaktiga konstruktionen ”antalet kända patienter var få” (motsvarande fanns på något mera ställe): antalet är litet eller patienterna få. Men alltså sammanfattningsvis en mycket läsvärd bok!

Erik Elvers

Hur gick det?

VANDRING KVARNHOLMEN- SVINDERSVIK

Ett mycket trevligt initiativ av Erik att erbjuda denna promenad på ett område som man tittat på från skärgårdsbåtar och Djurgården och läst om i media och mäklarannonser, men inte kommit sig för att närmare undersöka.

Vår promenad börjar vid Mannagrynsstorget där vi tittar på den på 1920-talet byggda mannagrynskvarnen, idag förvandlad till ett bostadshus. Sedan promenerar vi ner mot Danviks-kanalen och stannar vid ett vackert gammalt hus. En informationsskylt berättar att vi står framför Danvikens hospital och vi läser en kort och intressant historik om platsen. Gustav Vasa tyckte att hospitalet på Helgeandsholmen förpestade staden med både stank och smutsigt vatten från klädtvätt så han anvisade mark från sina egna ägor i Danviken och beordrade stadens borgare att bidra till flytten av sjukvårdsverksamheten. Det tog några år, men till slut, mot slutet av 1500-talet kom verksamheten igång och pågick i olika former till början av 1900-talet då det pampiga Danvikshemmet stod klart. Byggnaden som står kvar från det gamla hospitalet är från 1700-talet. Det har renoverats, men ser ut att stå oanvänt idag.

Promenaden fortsätter längs den breda kajen förbi gamla, ståtliga Saltsjöqvarn som hyser ett hotell och bostäder nu när hela området är ombyggt. Sedan passerar vi Finnboda varv, där verksamheten lades ner i början av 1990-talet. HSB köpte området 1997 och här finns idag både nybyggda bostadshus, ett par av dem står helt och hållet på plattformar på vatten, och arbetsplatser i gamla ombyggda verkstäder.

Längst ut i området, på Kvarnholmen, pågår nybyggnation för fullt. Här får man inblick i Kooperativa förbundets historia: 1922 köpte förbundet kvarnen Tre Kronor och lite senare hela ön som då hette Hästholmen, och skapade en modern och effektiv kvarn- och bageriindustri. Det egna arkitektkontoret ritade inte bara fabriksbyggnader utan också radhus och lägenheter till personalen. Det fanns bibliotek, Konsumbutik, tennisbana och en egen busslinje till stan. Men med tiden blev verksamheten olönsam och KF lade ner produktionen 1992. Lokaler hyrdes ut till diverse företag och verksamheter tills idéerna om en ny stadsdel tog form. En del av de gamla byggnaderna sparas; de gamla personalbostäderna är kvar, den mäktiga kvarnen Tre Kronor är nu ett bostadshus och det gamla huvudkontoret från 60-talet, Munspelet, som dominerar på havssidan, har blivit en skola.

Strandpromenaden slutar i Kvarnholmsparken, en liten grön oas mitt all betong. Här blev vi lite upp-

Danviksbron öppnas för sjötrafik.

Foto: CG Ström

rymda, för där plockade man havtorn (även om buskarna inte precis dignade av bär). Närmast vattnet har det planterats ett bestånd av havtorn, mycket passande i den här miljön.

Från parken går man uppför en backe som leder till Svindersviksbron som invigdes 2016, en behändig förbindelse till andra delar av Nacka. Från brofästet kan man ta sig ner till en ytterst charmig strandpromenad som Nacka kommun har gjort i ordning: ett närapå 2 km lång trädäck som löper längs strandklipporna och förbinder Nacka Strand med det gamla sommarnöjet Svindersvik.

Soili Bisi-Ström

VI BORSTADE RUNSTENEN

Det var en fin sensommardag måndag 7 september när det var dags för den årliga borstningen av runstenen i Karlbergs Slottspark. Vi var fyra deltagare som slöt upp. Runstenen var ganska ren när vi kom, men vi borstade bort lite smuts och lavar, så den blev ännu finare. Vid den sköna och trevliga picknicken efteråt på gräsmattan vid vattnet var vi fem personer.

Nina Bohigas

I morgon blåser morgondagens vind

(Gammalt talesätt på Gotska Sandön . Dit kunde vi inte komma i år, men ...)

Program

HAVTORNSPLOCKNINGEN INSTÄLLD

Som även meddelats i ett medlemsbrev per e-mäle har jag bestämt mig för att ställa in den tänkta havtorsplockningen i slutet av september. Det finns två skäl. Dels är det mycket osäkert om det kommer att finnas bär så sent (de har mognat mycket tidigare i år än normalt), dels känns det olämpligt att med rådande smittrisk färdas i så få men välfyllda bilar som möjligt. Tråkigt men som jag bedömer det klokt. Det är första gången på 30 år som den här färden blir inställd. Vi får hoppas på bättre omständigheter nästa år. / Erik Elvers

BROMMA, FRÅN BRONSÅLDER TILL 1950-TAL

Söndag 4 oktober, kl. 10.30

Samling i biljetthallen i Åkeshovs t-banestation. Vi går genom tre olika typer av bebyggelse, Norra Ängby, Södra Ängby och Blackeberg. Mellan dem följer vi naturstråk med fornminnen, så som gravfält från järnåldern, ”ryssmur”, skålgropssten från bronsåldern och milsten från 1600-talet.

Sträckan är cirka 7 km. Det är mestadels lättgången, men bitvis kuperat och snårigt. Tåliga skor och matsäck för lunchrast.

Anmälan senast torsdag 1 oktober till Gunnel Wallén, gunnel.wallén@comhem.se eller sms 0732 29 82 83. Väl mött!

KORTVANDRING CALLES KLIMP

Lördag 10 oktober kl 10.00

Samling utanför spärrarna T-banestation Danderyds Sjukhus, södra utgången (mot bussterminalen). Vi går ner mot Edsviken och sedan utmed den på en stig / gångväg. Lunchrast i närheten av Danderyds Sjukhus. Ca 5 km i lugn takt.

Föranmälan till Erik Elvers, e-mäle e.elvers@bredband.net eller sms 0738-526399 senast onsdag 7 oktober.

Vandringen ställs in om det är färre än 3 anmälda och / eller coronaläget försämrats (med tanke på buss- och t-baneresor).

VANDRING RUNT EDSVIKEN

Lördag 24 oktober kl 9.30

Samling utanför T-banestation Bergshamra, norra upp-gången (Bergshamra torg) Vi går ner mot Edsviken och sedan längs dess västra sida huvudsakligen på

stigar / gångvägar upp till Edsberg och sedan ner på östra sidan till Danderyds Sjukhus.

Ca 20 km, möjligheter att avbryta på vägen men eftersom det är en ganska lång vandring går vi någorlunda raskt.

Lunch- och te/kafferaster.

Föranmälan till Erik Elvers e-mäle e.elvers@bredband.net eller sms 0738-526399 senast onsdag 21 oktober.

Vandringen ställs in om det är färre än 3 anmälda och / eller coronaläget försämrats (med tanke på buss- och t-baneresor). Vandringen är gammal bekanting, men Landsnora Kvarn som vi passerar torde vara stängd.

VANDRING SÄTRA - LILJEHOLMEN

Söndag 15 november kl 9.30

Sättra (vad jag ser finns bara utgång i östra änden av perrongen). Vi går ner mot Mälaren, ca 1 km, och sedan längs den huvudsakligen på stigar / gångvägar upp till Vinterviken och därifrån till Liljeholmen. Ca 15 km, möjligheter att avbryta på vägen. Vi går någorlunda raskt.

Lunch- och te/kafferaster.

Föranmälan till Erik Elvers e-mäle e.elvers@bredband.net eller sms 0738-526399 senast torsdag 12 november.

Vandringen ställs in om det är färre än 3 anmälda och / eller coronaläget försämrats (med tanke på buss- och t-baneresor).

KONSTEN I SÖDERORT—BREDÄNG

Lördag 21 november kl 10.25

Vi hade för 5-7 år sedan ett par vandringar där vi såg på utomhuskonsten i dels Farsta Strand, dels Årsta. Nu är det dags med ännu en sådan vandring, denna gång i Bredäng där det finns drygt 20 konstverk. Samling vid spärrarna T-stn Bredäng (utgång i bakändan av tåget om man kommer från Sthlm, dvs östra ändan). T-tåg linje 13 från T-Centralen 10.04 anländer 10.23. Sträcka omkring 5 km. Lunchrast ute (skulle vädret verka bli ruffigt åter vi i stället på något café, det kända Konditori Lyran ovanför Mälaren torde dock vara stängt vid denna tid; vad som gäller meddelas i förväg dem som anmält sig).

Föranmälan till Erik Elvers e-mäle e.elvers@bredband.net eller sms 0738-526399 senast onsdag 18 november.

Vandringen ställs in om det är färre än 3 anmälda och / eller coronaläget försämrats (med tanke på buss- och t-baneresor).

Avsändare: Föreningen Natur och Samhälle i Norden
c/o Erik Elvers Illerstigen 28, 170 71 SOLNA

Mikael Johansson, styrelseledamot i FNSiN, inbjuder till denna vandring, som han leder för Stockholms vandrareförening:

ÅRSTAVIKEN RUNT **Söndag 20 december**

Samling: Lignagatan, utanför Tellus Fritidscenter.
Kl 9.00

Kort vandring, 8km runt Årstaviken.
Lättgången. Broddar vid halt underlag. En rast. Slutmål samma plats.

RESPLANER

På grund av den välbekanta smittriskan pausades de väl utvecklade planerna på föreningsresor. Planeringen återupptas förstås så snart omständigheterna medger det.

ESTLANDSCYKLING 2021?

Vi planerade en cykling i Estland ca en vecka i juni 2020, men den blev av naturliga skäl inställd. Vi hoppas dock att läget normaliserats till nästa sommar så att den kan genomföras då.

Resrutten för årets cykling var färja till Tallinn, sedan ner åt SO genom landet till Tartu (Dorpat), därifrån upp till Finska Viken och tillbaka till Tallinn.

Dagsetapperna som längst ca 90 km (här och där verkade det vara långt mellan lämpliga boenden) men flera dagar med ca 60 km.

De som är intresserade att delta nästa år, sannolikt i början eller mitten av juni, ombedes höra av sig till Erik Elvers, e-måle e.elvers@bredband.net.

NYLAND

Innan viruset slog till på allvar diskuterade en grupp medlemmar planer för en resa till Nyland – tid, längd och platser att besöka. Vi kom då fram till att lämplig tid skulle vara i början av augusti, att fyra dagar plus ett par nätter ombord på båten till och från Åbo skulle kunna vara lämplig längd. Ca tio personer

anmälde intresse. På grund av alla smittrisker och restriktioner lades planerna på is.

Det går inte att säga när resan kan bli av, men intresset lever, och förr eller senare ska väl planeringen återupptas. Ifall du är intresserad kan du vända dig till Camilla Berg för att bli informerad:
camillaberg8888@gmail.com

ISLANDSRESA

En kväll i januari kom 20 medlemmar till ett inledande möte för att diskutera upplägg, planer etc.

En studiecirkel kördes några gånger för att ge utökade kunskaper om landet. Någon resa har inte kunnat genomföras. Men i dessa corona-tider kan det vara bra att ha något att se fram emot.

Hör gärna av dig till Lars-Olov Wallin
wallin.larsolov@gmail.com, om du är intresserad.

Gullfoss vattenfall

Foto: CG Ström

SØNDERJYLLAND?

I det här numret har södra Jylland varit något av tema. Kanske skulle vi kunna göra en föreningsresa till de trakterna, någon gång när det väl blir möjligt. Tycker du att det är en intressant idé må du gärna höra av dig till Anders Schærström

anders.schaerstrom@telia.com; 070 693 91 28